

Rodzime materiały budowlane jako wyznacznik harmonijnego krajobrazu regionu Troad w Turcji

Anna Podolska

The Indigenous
Building Materials
as an Indicator
of the Harmonious
Landscape
of the Region
Troad in Turkey

Wprowadzenie

Introduction

Tradycja koloru lokalnego oparta na dostępnych materiałach oraz koloru nałożonego, które mają związek z tradycjami kulturowymi danego regionu, w wielu miejscach na świecie istniała jeszcze do niedawna. Przez wieki stosowano różne kombinacje łączenia materiałów naturalnych, skał, ziemi i roślinności, które tworzyły charakterystyczny dla danego regionu obraz. Konsekwentne kształtowanie zabudowy, zgodne z występowaniem lokalnej kolorystyki, pozwoliło wielu miejscowościom na zachowanie jeszcze do dzisiaj piękna i odrębności¹. Turcja to państwo, gdzie integracja krajobrazu, lokalnego materiału i zabudowy jest wyjątkowo silna. Należy ona do krajów bardzo bogatych pod względem budowy geologicznej, dlatego zastosowanie kamienia w budownictwie, architekturze i detalu jest tam bardzo powszechne.

Przebieg badań

Course of study

Przedmiotem badań jest zbadanie wpływu rodzimego materiału skalnego na kształtowanie krajobrazu i środowiska zachodniej części Turcji ze szczególnym uwzględnieniem niektórych elementów składowych gospodarstw wiejskich.

Jako główny cel przyjęto określenie udziału lokalnego materiału skalnego w całościowym zagospodarowaniu osiedli wiejskich w odniesieniu do użycia innych materiałów oraz ustalenie jego wpływu na kształtowanie się na tym terenie harmonii wizualnej.

Autorka poprzez swoje badania ukazuje, jak szerokie i częste zastosowanie znalazł na analizowanym terenie rodzimy materiał skalny, i w jakim stopniu stał się on wyróżnikiem badanych wsi w odniesieniu do innych części kraju.

W pracy na podstawie kompleksowych badań terenowych i kartograficznych przeanalizowano przemianę unikatowego krajobrazu regionu Troad w zachodniej Turcji, w głównej mierze ukształtowanego przez użycie lokalnych materiałów. Inwentaryzacje i obserwacje przeprowadzone zostały przede wszystkim na terenach wiejskich, gdzie relacje z naturą są dużo bardziej widoczne niż w miastach, co w dużym stopniu przejawia się w charakterze zabudowy. Rozpoznanie istniejącej struktury funkcjonalno-przestrzennej oparto na inwentaryzacji terenowej wybranych wsi leżących w obrębie regionu Troad. Ważne źródło informacji stanowiły także uzyskane na Canakkale Onsekiz Mart University dokumenty planistyczne.

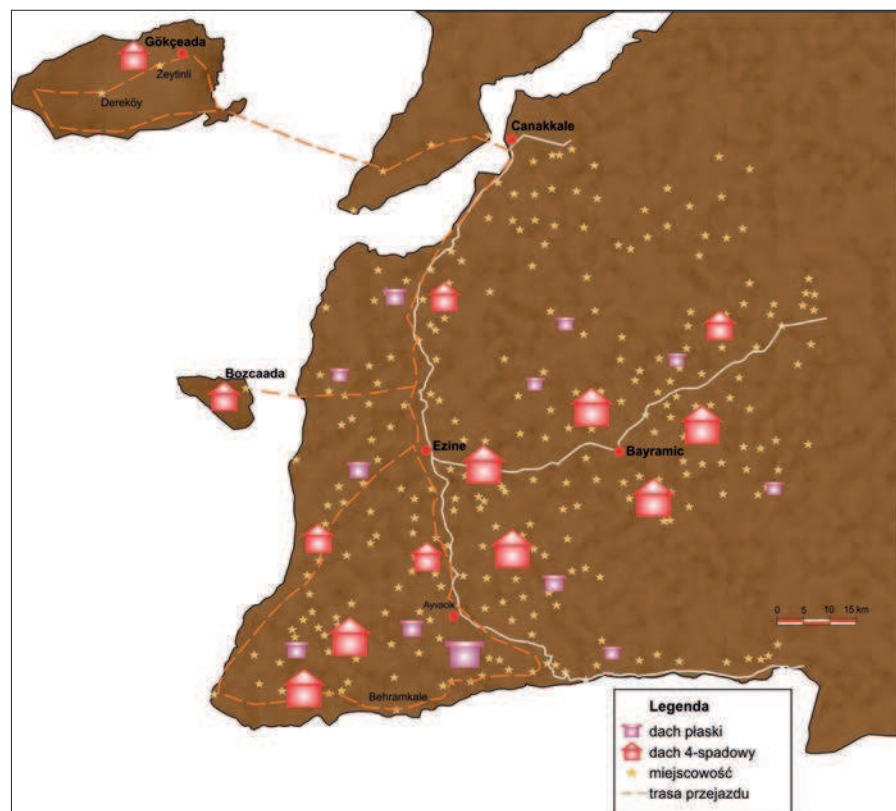
Bezpośrednia praca w terenie, obserwacje zarówno całych układów osadniczych, jak i poszczególnych budynków umożliwiły dokładne przeanalizowanie sto-

Ryc. 1. Rodzaje dachów zastosowane w zabudowie regionu Troad (opracowanie własne na podstawie: Aslan R., Erten I., Blum S. Housing in Canakkale from Troia to Today, The Troia Project. Canakkale Friends of Troia, s. 4)

Fig. 1. Types of roofs used in the building of the Troad region (own development based on: Aslan R., Erten I., Blum S.: Housing in Canakkale from Troia to Today, The Troia Project. Canakkale Friends of Troia, p. 4)

sowanych materiałów budowlanych i rozwiązań przestrzennych, które pozwoliły na określenie istniejących cech osadnictwa i budownictwa wiejskiego.

Badaniom podstawowym objęty został cały region Troad. Przeanalizowano w nim zastosowanie konkretnego budulca użytego zarówno do konstrukcji ścian, jak i ich wypełnienia. Określono również zastosowanie charakterystycznych dla tego regionu dachów. Szczegółową inwentaryzacją objęto natomiast, wybrane losowo: wieś Behramkale oraz wyspę Boscada i Gökçeada – przede wszystkim wieś Zeytinli i Dereköy, dla których dokładnie scharakteryzowano układy osadnicze. Przebieg trasy badawczej przedstawiony został na rycinach 1 i 3.

Wyniki badań

The research results

Przez wieki w krajobrazie kulturowym regionu Troad wykształciły się cechy świadczące o powiązaniu obszaru z otoczeniem i tradycją. Wyrazem przystosowania do morfologii terenu stał się zróżnicowany układ wsi, a regionalizm kulturowy uwidacznia się głównie poprzez tradycyjną architekturę zabudowy.

Klimat, dostępność lokalnego materiału, ukształtowanie terenu, produktywność ziemi – to wszystko odgrywa ważną rolę i odzwierciedla się w zagospodarowaniu przestrzennym wsi. Wpływy te są szczególnie

Ryc. 2. Łączenie ze sobą dwóch rodzajów materiałów: kamienia i drewna (fot. A. Podolska)

Fig. 2. Combining of the two types of materials: stone and wood (photo by A. Podolska)

Ryc. 3. Rodzaje materiału wykorzystywanego w budownictwie na terenie Troad (opracowanie własne na podstawie Aslan R. i in. 2005, s. 7)

Fig. 3. The types of material used in construction in the region of Troad (own development based on: Aslan R. et al. 2005, p. 7)

widoczne w regionie Troad, gdzie powszechność i dostępność rodzimego materiału skalnego kształtują wizerunek wielu miejscowości. Tradycyjna zabudowa regionu Troad przejawia się m.in. poprzez formę, rodzaj materiału użytego do konstrukcji budynków oraz rodzaj i pokrycie dachów, które scharakteryzowane zostały poniżej.

• Rodzaje dachów

Materiały i typy dachów są uzależnione głównie od geografii terenu i warunków klimatycznych.

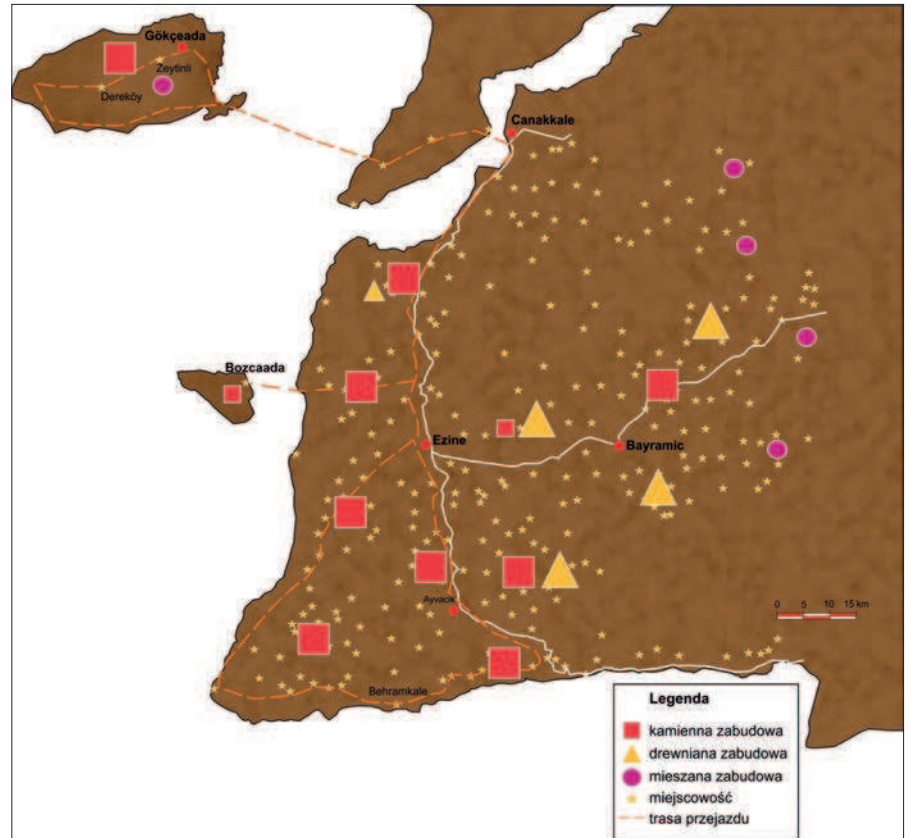
W regionie Troad można wyróżnić m.in. ziemne dachy, które znajdują zastosowanie najczęściej na wybrzeżach i wyspach. Ich rozwiązania konstrukcyjne oraz waga zależą od regionu.

Głównie tam, gdzie są większe roczne opady i chłodniejszy klimat najpopularniejsze są dachówki. Typy dachów z dachówek mogą się różnić kątem nachylenia i kształtem materiału kryjącego. Jak można zauważyć z danych zawartych na rycinie 1, na badanym obszarze przeważają dachy 4-spadowe, które równomiernie różnicują się na analizowanym obszarze.

• Użyte materiały

Materiały używane najchętniej w budownictwie zachodniej Turcji to kamień i drewno. Stosowane są one osobno lub łączone ze sobą (ryc. 2). Rzadziej na badanym obszarze można odnaleźć budynki wzniesione z cegły.

W zagospodarowaniu przestrzennym regionu Troad można

zauważyć przeważające zastosowanie materiału kamiennego w porównaniu z użyciem innych materiałów w budownictwie i architekturze.

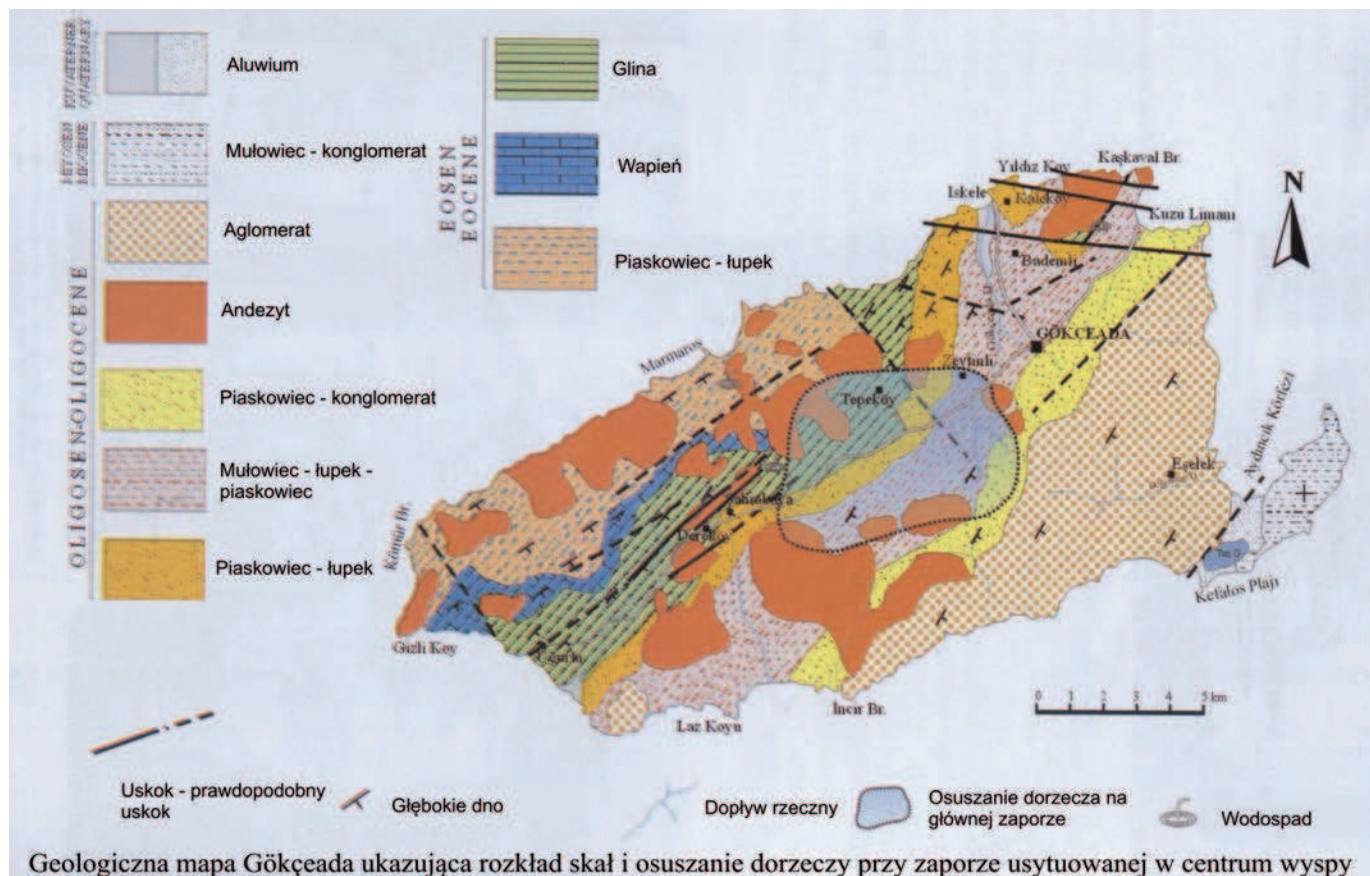
Na wyspach, które odznaczają się gorącym, suchym klimatem i gdzie dostępność drewna jest znikoma, użycie kamienia w budownictwie jest bardzo popularne, zwłaszcza niedaleko linii brzegowej². Zewnętrzne mury domów na tych obszarach, zważywszy na to, że nie są otynkowane, pokryte są chropowatą fakturą kamienia. Oprócz murów kamień znajduje częste zastosowanie jako element nawierzchni na podwórkach i w ogrodach, chroniąc

m.in. przechodniów przed błotem i ziemią. Użycie kamienia jako materiału dekoracyjnego jest zwykle ograniczone do tworzenia palenisk wewnątrz lub na zewnątrz domów oraz różnego rodzaju ozdób wejścia. Typy kamienia używanego w budownictwie zmieniają się pod względem geologicznego ukształtowania danego terenu. Kamienie używane do budowy domów bardzo rzadko przywożone były z odległych obszarów. Głównie wykorzystuje się lokalny materiał z pobliskiego kamieniołomu. Wzdłuż wybrzeży najbardziej preferowane jest użycie kamienia odpornego na wilgoć³.

Ryc. 4. Budowa geologiczna wyspy Gökçeada (źródło: Akgün H. i in., 2002. Gökçeada belediyesi. Yeşil ve mavinin özgür dünyası, İstanbul Üniversitesi, Gökçeada, s. 131, zmodyfikowana)

Fig. 4. The geological structure of the island Gökçeada (source: Akgün H. et al., 2002. Gökçeada belediyesi. Yeşil ve mavinin özgür dünyası, İstanbul Üniversitesi, Gökçeada, p. 131, modified)

Cegłę jako materiał budowlany stosuje się głównie na obszarze Can-Yenice oraz na wschód od Bayramic⁴. Wypełnia ona głównie framugi okien i szkielet budynku. Zewnętrzne części szkieletu składają się natomiast z kamiennych murów i drewnianych podpór. Powierzchnia kamiennego muru jest pokryta cienkimi, 2–3 cm szerokości drewnianymi listwami i pomalowana wapnem. Ta wapienna technologia konstrukcji budynków jest tu często spotykana.

Drewno używane jest zazwyczaj do budowy prostych domów, tworzonych zwykle z gałęzi. Typy drewnianych budynków ze względu na rzadkość występowania tego surowca są sporadyczne. Najbardziej popularne są one w Bayramic i Can, które obfitują w drewno⁵. Konstrukcje z drewnianych materiałów są tworzone z różnych gatunków drzew, występujących na danym obszarze. Techniki budowy są również charakterystyczne dla poszczególnych regionów. Najczęściej używanym

drzewem jest dąb, natomiast do wewnętrznych wystrojów pomieszczeń stosuje się także sosnę. Wybór drewna jako materiału konstrukcyjnego wiąże się również z osobistymi upodobaniami, m.in. drewniane konstrukcje budynków są bardziej otwarte na otoczenie, tworzą długie otwarte pokoje z większymi oknami. Ten rodzaj zabudowy zapoczątkowany został na analizowanym obszarze w XIX w. Graficzne rozmieszczenie rodzajów materiałów wykorzysty-

wanych w budownictwie na terenie Troad przedstawia rycina 3.

Interesującymi miejscami, w których harmonia wizualna pod względem zastosowania lokalnego materiału silnie się uwidacznia, są dwie wsie na wyspie Gökçeada: Zeytinli i Dereköy, a na kontynencie miejscowość Behramkale. Pod względem zastosowanego budulca wyróżnia się również wyspa Boscaada.

● Gökçeada

Gökçeada (grecka nazwa Imbros) leży na północnym-zachodzie od wylotu cieśniny Dardanele. Jest ona największą turecką wyspą. Jej powierzchnia wynosi 289 km², a w skład prócz głównego miasta wchodzi 9 wsi. Wyspę tę, podobnie jak Boscaadę, zamieszkują głównie 2 narodowości: Grecy i Turcy⁶, którzy w równym stopniu mają wpływ na kształtowanie się tamtejszej zabudowy. W wyglądzie budynków ma również ogromny udział lokalny materiał skalny, który charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem pod względem budowy geologicznej, graficznie zobrazowanej na rycinie 4.

Gökçeada odznacza się prostotą lokalnej architektury, która uformowała się przez użycie miejscowych materiałów wydobywanych z pobliskich kamieniołomów oraz tamtejszych technik konstrukcyjnych. Naturalne lokalne materiały użyte są m.in. do konstrukcji budynków, których większość ścian zbudowana jest z naturalnie łamanych fragmentów kamieni umiejętnie wkomponowanych w cały obiekt. Materiał skalny

znalazł także zastosowanie przy elementach dekoracyjnych i w małej architekturze. Ze względu na warunki ekonomiczne i społeczne dekoracyjne elementy nie pojawiają się zbyt często. Najczęstszymi elementami dekoracyjnymi są ozdobienia fasad motywami mozaiki i kamienne okładziny na kominkach zewnętrznych. Również nawierzchnie ulic wyłożone są naturalnym kamieniem.

Wieś Zeytinli jest pod ścisłą ochroną konserwatorską. Położona jest ok. 3 km od centrum w południowo-zachodniej części wyspy. Jej nazwa wskazuje na uprawę w tych regionach oliwek (zeytin = oliwka). Dominującym materiałem budowlanym jest tam żółty piaskowiec.

Dereköy jest największą i jedną z najstarszych wsi na Gökçeada, i także objęta jest ścisłą ochroną.

Ulokowana jest w zachodniej części wyspy, ok. 14 km od centrum. Jej korzenie sięgają XVI w. Wówczas, jak podają źródła, istniały na Gökçeada dwie osady. Ok. 1950 r. w jej obrębie znajdowało się blisko 600 domów. Obecnie odznacza się tam bardzo niski stopień zamieszkania. Zdecydowana większość budynków wykonana została z jasnego piaskowca i szarego andezytu.

We wsiach Zeytinli i Dereköy ok. 90% zabudowy wykonana jest z lokalnego kamienia. W obu przedstawionych miejscowościach, dzięki powszechnemu zastosowaniu lokalnych materiałów, elementy wprowadzone przez człowieka harmonizują z otaczającą przyrodą.

Negatywnym zjawiskiem obserwowanym na wyspie jest pogorszenie stanu technicznego i niszczenie

Ryc. 5. Charakterystyczna zabudowa tureckich wysp: kamienny parter i drewniane piętro (fot. A. Podolska)

Fig. 5. The characteristic building development of the Turkish islands: a stone ground floor and wooden floor (photo by A. Podolska)

architektury spowodowane głównie przez zmiany społeczno-kulturowe. Wsie zostały zburzone w większości przez ich rodzime populacje. Ludzie, którzy migrowali na Gökçeada zasiedlali zazwyczaj zastane tereny wraz z pierwotnym domów istniejących albo osiedlali się w zupełnie nowych miejscach. Duży procent domów, które nie są dzisiaj używane – niszczeją, a autentyczny wzór rodzimej architektury jest zachwiany przez nieświadome przebudowy. Turystyka staje się głównym ekonomicznym zagadnieniem, wysuwającym się przed gospodarką i rolnictwem. Prowadzi to często do zmiany funkcji dużej części domów, które stają się pensjonatami dla przybyłych na wyspę turystów. Wiele z tych obiektów otrzymuje nowe elementy dekora-

cyjne, niespójne z dotychczasowym charakterem zabudowy, powodując zaburzenie w indywidualności i skali budynku.

● Boscaada

Boscaada zwana również pod grecką nazwą Tenedos dostała się pod panowanie Turcji w latach 1455–1456. Jest to jedyny region w Turcji, który nie ma żadnej wsi, składa się wyłącznie z jednego miasta – Boscaada i z rozrzuconych pojedynczych domów przy winnicach. Zajmuje ona 37,6 km², a wokół głównej wyspy znajduje się 17 małych wysepek. Jej powierzchnia jest płaska⁷, zaś różnica wysokości wynosi 192 m. Na wygląd architektury rzutują dwie kultury: turecka i grecka. Chociaż te dwa rodzaje architektury są do siebie dość podobne, posiadają

odmienne funkcje. Budynek zbudowane są głównie z dwóch rodzajów materiałów: kamienia i drewna. Typowa zabudowa charakteryzuje się kamiennym parterem i drewnianym piętrem (ryc. 5).

Greckie domy mają wysokie i szerokie okna opatrzone w okiennice. Drzwi są także wysokie 2-skrzydłowe.

Tureckie domy posiadają zwykle balkony. Parter jest najczęściej wyższy i ma węższe okna. Podwórza domów często zawierają kuchnię i toaletę. Charakterystyczne dla architektury tureckiej jest także wzmacnianie kamieniem ciosowym murów zewnętrznych i wewnętrznych budynku, co chroni obiekt przed zniszczeniem w czasie trzęsienia ziemi.

Greckie ulice są szerokie i słoneczne, w przeciwieństwie do nich tureckie są wąskie i wietrzne. W obydwu nawierzchnia wykonana jest z kamienia, głównie z granitowych kostek.

Domy przy winnicach lokowane poza miastem często służą także jako domy letnie. Są one w całości zbudowane z kamienia. Posiadają zwykle dwie kondygnacje z wieżyczką boczną⁸.

Elementem łączącym wszystkie typy zabudowy jest użyty budulec, reprezentowany przez lokalny materiał skalny, stanowiący wyróżnik miejsca.

● Behramkale

Wieś Behramkale leżąca na zboczach starożytnego Assos to przykład wszechstronnego zastosowania

Ryc. 6. Wszechstronne zastosowanie lokalnego materiału kamiennego we wsi Behramkale (fot. A. Podolska)

Fig. 6. The comprehensive use of the local stone material in the village Behramkale (photo by A. Podolska)

materiału kamiennego (andezytu), który prócz funkcji konstrukcyjnej pełni tutaj również ważną rolę jako materiał architektoniczny i dekoracyjny (ryc. 6).

Lokalny kamień charakteryzuje się tak szerokim i częstym występowaniem, że trudno jest ustalić, w jakich elementach budowlanych, architektonicznych czy dekoracyjnych zastosowany jest inny materiał. Gdzie tylko by się nie spojrzało, udział materiału skalnego jest dominujący. We wsi Behramkale z lokalnego kamienia wykonane są m.in. konstrukcje budynków, elewacje, obramienia okienne i drzwiowe, parapety, schody, schody terenowe, balustrady, nawierzchnie piesze i kołowe, mury, murki oporowe, mała architektura. Udział ten jest tak powszechny, że dominującą barwą w krajobrazie jest kolor szary narzucony przez lokalny materiał skalny.

Wnioski

Conclusions

Region Troad jest bardzo bogaty pod względem geologicznym, w związku z czym wykorzystanie kamienia w budownictwie, architekturze czy rzeźbie cieszy się dużą popularnością. Jego zróżnicowanie pozwala na wydzielenie regionów uzależnionych od występowania danego surowca w przyrodzie oraz jego użycia w krajobrazie kulturowym. Można umownie wydzielić także lokalną kolorystykę – szarą,

narzuconą przez andezyt we wsi Behramkale, ciemnożółtą we wsi Zeytinli i jasnożółtą we wsi Dereköy, w obu przypadkach spowodowaną przez rodzime piaskowce. Łatwa dostępność materiału skalnego i tym samym stosunkowo niska cena podwyższają jego popularność na tym obszarze.

Omówione powyżej przykłady potwierdzają, że w każdej przestrzeni zorganizowanej powstają dzieła architektoniczne czy budowlane, które charakterystyczne są tylko dla konkretnej przestrzeni, w której występują, stając się ich identyfikatorami. Pomimo powszechności nowoczesnych materiałów budowlanych oraz środków barwiących regionalne odrębności budowlane w wielu krajach nadal cieszą się popularnością. Wciąż istnieją regiony krajobrazowe, takie jak m.in. region Troad, odznaczające się lokalną kolorystyką, która wyznacza kolor miejsca, związany z konkretną lokalizacją i utożsamiający się z daną przestrzenią. Dzięki temu współczesny krajobraz wiejski czy miejski może nadal harmonizować z otaczającym krajobrazem i przypominać o tradycjach kulturowych, które od wieków charakteryzowały dany region.

Anna Podolska

Institut Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Institute of Landscape Architecture
Wrocław University of Environmental
and Life Sciences

Przypisy

¹ Kowicki M., 2003. Szkice architektoniczne: próby definiowania form współczesnej architektury wiejskiej z uwzględnieniem tradycji lokalnej. Kierunki planowania przestrzennego i architektury współczesnej wsi. Współczesne przekształcenia przestrzenne obszarów wiejskich – stan istniejący oraz uwarunkowania i możliwości rozwoju. X Międzynarodowa Konferencja. Białystok, 29–30. 05. 2003 r., 58–61.

² Aslan R., Erten I., Blum S., 2005. Housing in Canakkale from Troia to Today, The Troia Project. Canakkale Friends of Troia.

³ Mutluay G., 2006. Çanakkale. Governorship of Çanakkale, 74–82.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, 124, 136–138.

⁶ Stadtdirektion für das Amt für Kultur und Tourismus, 2007. Çanakkale. Museen und historische Stellen. Çanakkale Valiği.

⁷ Ministra of Culture and Tourism, 2007. Çanakkale. Troy-Assos-Gallipoli, Ankara, Turkey.

⁸ Aktepe E., 2007. Bozcaada. Guidebook, 9–12.